

LIBERTATEA LUI DUMNEZEU ÎN MISTERUL ÎNTRUPĂRII CUVÂNTULUI LA ATANASIE DE ALEXANDRIA: TITLURI CRISTOLOGICE ȘI REVELAȚIA TRINITARĂ¹

Conf.univ.dr. Lucian DÎNCĂ

*Facultatea de teologie romano-catolică a Universității din București,
Directorul Școlii doctorale de teologie și studii religioase
lucian.assumption@gmail.com*

ABSTRACT: The Freedom of God in the Mystery of the Incarnation of the Word in Athanasius of Alexandria: Christological Titles and Trinitarian Revelation.

God, in his freedom and in his love for men, according to Saint Athanasius of Alexandria (298-373), decided to come to meet man created in his “image and likeness” (Gen. 1.26-27) in order to deify him. Man’s sin is an accident in human history which does not prevent God from carrying out his project of divinizing man. For this, it was necessary for God to become man, so that man could become God (Athanasius of Alexandria, *De Incarnatione Verbi*, nr. 54). No one can put limits on the freedom of God who, in Jesus Christ, became close to man, made one of us in everything, except sin (Heb 4:15). In this communication we will present the Christological titles of the Incarnate Word such as the Alexandrian Patriarch finds them argued in the Holy Scriptures and which reveal of both: his divinity and his humanity, for the salvation of man.

Keywords: *incarnation, Christology, divinization, Logos, God, Wisdom, Power, Image.*

1 Lucian Dîncă este călugăr romano-catolic, augustinian asumționist, specializat în teologie patristică și dogmatică la Universitatea Laval din Canada. În prezent este conferențiar universitar la Facultatea de teologie romano-catolică a Universității din București și Directorul Școlii doctorale de teologie și studii religioase. De asemenea, se ocupă de animația Centrului interconfesional și de studii bizantine „Sfinții Petru și Andrei” din București și este Directorul bibliotecii bizantine a aceluiași Centru „Sfinții Petru și Andrei.

Introducere

În eforturile pentru explicarea doctrinei trinitare în lumina teologiei niceene, Atanasie face apel la terminologia biblică referitoare la Cuvântul lui Dumnezeu făcut trup. În ceea ce privește titlurile cristologice legate de revelarea Dumnezeului trinitar, episcopul alexandrin folosește, de preferință, *Evanghelia după Ioan* care îi dă ocazia să o interpreteze dogmatic². Atanasie, ca și autorul celei de-a patra evanghelii, îl contemplează pe Cuvântul lui Dumnezeu prezent lângă Tatăl din toată veșnicia (In 1, 1). În el și prin el creația vine la existență (In 1, 3). Însuși omul este creat după imaginea și asemănarea lui și primește deplina revelare a lui Dumnezeu grație Cuvântului care, pentru a îndeplini promisiunile, *s-a făcut trup și a locuit între noi* (In 1, 14).

Sfântul Ioan îl conduce pe Atanasie, și pe orice cititor al evangheliei sale, la a vedea în Isus pe adevăratul Cuvânt al lui Dumnezeu făcut trup și care a asumat în toate condiția noastră umană, fără să părăsească totuși condiția sa dumnezeiască. Dacă Isus este proclamat ființă divină și preexistentă, asta trebuie să fie adevărat din cauza Cuvântului divin preexistent al lui Dumnezeu care locuiește în el. Atanasie vede în prologul evanghelic al lui Ioan un fel foarte original de a ne revela că, prin intermediul întrupării Cuvântului, Dumnezeu este în curs de a se revela el însuși în pluralitatea persoanelor. În *Evanghelia după Ioan*, Atanasie îl descoperă, de asemenea, pe Isus Cristos ca fiind mult mai mult decât un simplu mesager pământesc sau un profet chemat să proclame un cuvânt al lui Dumnezeu. Este Dumnezeu, el însuși. Trei titluri cristologice rețin în special atenția lui Atanasie și ne revelează în același timp conlocuirea reciprocă a Tatălui și a Fiului, și revelarea Tatălui prin Fiul.

Logos / Cuvântul lui Dumnezeu

A patra evanghelie nu ezită să acorde titlul de Cuvânt lui Isus din Nazaret, și asta într-un fel personal³. Creștinii iohanini cred că, dacă experimentea-

2 Pentru a justifica această afirmație, am consultat referințele ioaice ale lui Atanasie din Alexandria în principalul său tratat doctrinal, *Împotriva arienilor*. Atanasie citează de cel puțin 314 ori a patra evanghelie care, în ochii săi, încă de la prolog, ne prezintă dubla natură a Cuvântului: Fiu al lui Dumnezeu coetern cu Tatăl și Fiu al omului făcut trup în istoria oamenilor.

3 Asupra semnificației teologice a acestui titlu personal dat de evanghelistul Ioan lui Cristos, vezi Jean Gilbert, „La Théologie johannique du Logos”, în Louis Charlier et

ză într-adevăr mântuirea lui Dumnezeu adusă omenirii prin Isus Cristos, Cuvântul său întrupat, trebuie să devină, la rândul lor, ca Isus Cristos, adică purtători de Cristos, cristofori, Cuvântul lui Dumnezeu, în lume. În umanitatea lui Isus, Dumnezeu însuși a îmbrăcat trupul uman și a făcut simțită prezența planului său de mântuire și de iubire pentru întreaga omenire. Atanasie reia acest titlu cristologic și îl folosește cel puțin de 142 de ori numai în apologia sa *Despre întruparea Cuvântului*⁴, fără a pune la socoteală nenumăratele mențiuni ale acestui titlu în discursurile *Împotriva arienilor*. Atanasie, sprijinindu-se pe Scriptură, afirmă că Dumnezeu a creat totul prin Cuvântul său. Pentru el, asta înseamnă că revelația nu pune intermediar între Dumnezeu Creatorul și creație. Dar, Cuvântul lui Dumnezeu, interpretat teologic, semnifică eficacitatea actului creator al lui Dumnezeu, sau rezultatul său, efectul creat: „ființele nu sunt create spontan [...], ci *ex nihilo* și fără ca ele să fi existat în vreun fel înainte ca Dumnezeu să fi atras toate lucrurile la ființă prin Cuvânt” (*DI* 3, 1). Acest Cuvânt, necreat, egal cu Dumnezeu însuși, identic cu esența sa, este născut din veșnicie. Totuși, în lumina credinței niceene, Atanasie subliniază că acest Cuvânt este o persoană distinctă care este aproape de Dumnezeu și este Dumnezeu el însuși. Chiar în dumnezeire există o purcedere *ad intra*, Cuvântul și Duhul Sfânt, radical distinctă de orice purcedere *ad extra*, creaturile. Astfel, episcopul nostru dă explicația că Logosul nu este Cuvânt al lui Dumnezeu pentru că este creat, ci pentru că era acolo la început când totul a fost făcut. La fel, el este Cuvântul lui Dumnezeu deoarece ne aduce marea revelație a persoanei Tatălui, revelație pe care doar el singur, în calitate de Dumnezeu și de Fiul adevărat, a putut să o facă:

Dumnezeu, în bunătatea sa, îi face să participe [pe oameni] la propria sa Imagine, Domnul nostru Isus Cristos; el îi creează după imaginea și asemănarea sa. Printr-o asemenea favoare, ei vor cunoaște Imaginea, vreau să spun Cuvântul Tatălui; vor putea, prin el, să-și facă o idee despre Tatăl; și, cunoscându-l pe Creator, vor trăi o viață de adevărată bucurie și fericire [*DI* 11].

Această revelație, Cristos ne-o aduce prin cuvântul său uman și prin lucrările sale care sunt lucrările Tatălui ce rămâne în Fiul și care acționează

al., *La Parole de Dieu en Jésus Christ*, Tournai, Casterman, 1961, pp. 85-119, în special pp. 106-119.

4 Vezi Ch. Kannengiesser, introducerea la tratatul *Sur l'incarnation du Verbe*, Paris, Cerf, SC 199, 1973, p. 86.

în activitatea Fiului. În pre existența sa veșnică, Cristos este, deci, Cuvântul lui Dumnezeu. El purcede din Tatăl ca o replică adecvată a Tatălui după identitatea naturii sale. Descoperindu-ni-se ca Fiu al lui Dumnezeu, el ne revelează persoana Tatălui cu care nu face decât una.

După cum tocmai am văzut, în strânsă legătură cu titlul de Cuvânt, Atanasie atribuie lui Cristos preexistent, titlul de Fiu. Putem să ne întrebăm care dintre cele două titluri, Cuvânt și Fiu, este primul și fundamental, teologic vorbind, în gândirea atanasiană. Cristos, este el numit Fiu pentru că este născut de inteligența Tatălui ca Logosul său interior, sau este numit Logos pentru că este Fiul născut din substanța Tatălui? În scrierile atanasiene, nu găsim argumente explicite ca să tranșăm această chestiune. Totuși, privind de mai îndeaproape tradiția teologică ce îl precedă și preocupările doctrinale ale timpului său pentru dezvoltarea dogmei trinitare, găsim trei elemente pentru a răspunde și demonstra implicit că, pentru Atanasie, numele propriu al lui Cristos preexistent și cel fundamental, este cel de Fiu: 1) Părinții pre-atanasieni erau confrunțați cu ispita de a pune un intermediar între Dumnezeu și lume. Făcând din Cuvânt un intermediar, era clar că el trebuia să fie numărat mai degrabă printre creaturi, sau să fie văzut mai curând ca o emanație diminuată și subordonată a lui Dumnezeu, decât adevărat Dumnezeu. Iustin, Irineu și Origen afirmă în unanimitate că Isus Cristos, Cuvântul lui Dumnezeu, conform credinței creștinilor, este Fiul lui Dumnezeu, prezent lângă Tatăl din toată veșnicia și Creator al universului. 2) Înainte de Atanasie, primele eseuri de teologie trinitară erau confruntate întotdeauna cu pericolul de a face să depindă personalitatea deplină a Cuvântului lui Dumnezeu de rolul său creator. Însuși Origen, chiar dacă admite divinitatea Cuvântului consubstanțial cu Tatăl, este tributar unui anumit subordinaționism platonician⁵. Arie nu va face decât să ducă la extrem acest subordinaționism, făcând din Logos prima creatură a lui Dumnezeu. El are un început și este doar intermediarul lui Dumnezeu pentru creație. Nefiind Dumnezeu adevărat, ci doar având har de participare la dumnezeire, el trebuie așezat alături de creaturi deoarece este capabil de schimbare în ordinea morală. Ca reacție la doctrina ariană, este

5 Joël Letellier, „Le Logos chez Origène”, *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 75 (4), 1991, pp. 587-612. Pentru Origene, Cuvântul este cu adevărat mediator și nu un simplu intermediar, și soteriologia sa este în întregime centrată pe această mediere esențială a Cuvântului.

interesant de notat că titlul de Cuvânt, în mărturisirea de credință niceeană, a fost înlocuit cu titlul de Fiu, corelativ cu numele de Tată, ce caracterizează purcederea sa ca o generare. 3) Dezbaterile teologice din timpul lui Atanasie, îndreaptă atenția noastră mai ales asupra operei mântuirii și a îndumnezeirii noastre prin Cristos. Dacă ar fi el însuși fiu adoptiv, așa cum pretindeau arienii, nu ar fi putut niciodată să ne îndumnezeiască:

În realitate, Cuvântul lui Dumnezeu, prin care totul a fost făcut, a consimțit să devină Fiu al omului și s-a înjosit pe sine luând fire de sclav (Fil 2, 7-8) [...] Cine nu ar fi în admirație? Cine nu ar fi de acord că o asemenea lucrare este într-adevăr dumnezeiască? Căci, dacă lucrările dumnezeirii Cuvântului nu ar fi fost împlinite prin intermediul trupului său, omul nu ar fi putut să fie îndumnezeit. Și invers, dacă suferințele proprii trupului nu ar fi fost asumate de Cuvânt, omul nu ar fi fost în nici un caz eliberat de ele [CA III, 30-33].

Trebuie ca el să fie cu adevărat Fiul lui Dumnezeu pentru a face din noi participanți la natura dumnezeiască trinitară. Concepția filosofică a Cuvântului dispare progresiv de sub pana lui Atanasie pentru a face loc concepției soteriologice și rolului Fiului lui Dumnezeu, revelator al Sfintei Treimi. Deci, la Atanasie, numele propriu și principal al lui Cristos preexistent este cel de Fiu. Toate celelalte nume nu se înțeleg și nu se justifică decât în raport cu numele de Fiu. Existența Fiului veșnic al lui Dumnezeu este un element primordial al credinței creștine moștenite de Atanasie⁶. Acest nume indică originea lui: el este Fiu deoarece este Monogenul Tatălui, adică Unulnăscut din propria sa substanță. Întreaga substanță a Tatălui este în Fiul, și de asemenea, plenitudinea dumnezeirii.

Înțelepciunea lui Dumnezeu

În moartea lui Cristos pe cruce, Paul vede manifestarea Înțelepciunii lui Dumnezeu⁷. Făcând legătura între Cristos și Înțelepciune, Paul vrea să exprime, probabil, imanența salvatoare și acțiunea mântuitoare a lui Cristos. În viața, opera și moartea lui Isus Cristos, primii creștini văd clar planul de iubire și de milostivire infinită a lui Dumnezeu pentru lume. Deși Vechiul

6 A se vedea H. G. Zafeires, „La doctrine du Logos chez Athanase d’Alexandrie”, *Theologia* 54 (3), 1983, pp. 425-450; 54 (4), 1983, pp. 625-641; 55 (1), 1984, pp. 7-17.

7 1 Cor 1, 24-25: *Pentru cei care sunt chemați, fie iudei, fie greci, el este Cristos, Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu.* A se vedea și 1 Cor 2, 7-9.

Testament folosește termenul de Înțelepciune, trebuie notat, totuși, că ea nu era o persoană divină, ci o figură biblică pentru a vorbi de activitatea imanentă a lui Dumnezeu în lume. În Noul Testament, Cuvântul lui Dumnezeu întrupat este și Înțelepciunea lui Dumnezeu. Pentru comunitățile pauline și pentru primele sinoade bisericești, aceasta însemna că Isus Cristos este o persoană divină preexistentă. Din iubire, Cuvântul, Înțelepciunea lui Dumnezeu, se întrupează și își dă viața pe cruce, pentru ca noi să putem avea acces la viața perfect împlinită în Dumnezeu, la iertarea păcatelor și la incoruptibilitate.

Atanasie adoptă această tradiție teologică și vede în Isus Cristos Înțelepciunea lui Dumnezeu întrupat și, în consecință, demn de adorația creștinilor în aceeași măsură ca și Tatăl. Prin învierea sa, el devine Mesia cel promis de Dumnezeu ca să ofere cunoașterea lui Dumnezeu, incoruptibilitatea și nemurirea genului uman. Dumnezeu ne iubește și ni se revelează așa cum este el în Cuvântul său întrupat, în Puterea și Înțelepciunea sa:

Paul învață care este această putere a lui Dumnezeu atunci când spune: *Cristos, Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu* (1 Cor 1, 24). Vorbind astfel, el nu îl desemnează cu siguranță pe Tatăl, așa cum voi [arieni] v-ați șoptit-o de nenumărate ori unii altora spunând că Tatăl însuși este propria sa Putere veșnică [CA I, 11].

Numai să-l acuze ei [arieni] de minciună pe Apostol, sau să îndrăznească să spună că Fiul nu este Înțelepciunea! Iar, dacă el este Înțelepciunea, așa cum a spus-o Solomon și cum a spus-o și Paul atunci când scria: *Cristos, Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu* (1 Cor 1, 24), ce desăvârșire putea, atunci, să primească Înțelepciunea? [CA, III, 51.]

Dacă Atanasie proclamă cu o convingere fermă că Isus Cristos este cu adevărat Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu, face asta datorită faptului că îl vede pe Dumnezeu însuși prezent și acționând în el pentru mântuirea și îndumnezeirea noastră. De unde mirarea episcopului nostru legată de învățătura predicată de arieni referitoare la Cuvânt, Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu, care nu este nici cea revelată de Biblie, nici cea transmisă de Apostoli generațiilor de creștini:

Cine, auzind acele cântece din *Thalia*, nu ar urî, pe drept cuvânt, un Arie care asociază cu glumele de teatru subiecte atât de grave? Cine nu vede că acest om, ce pare să îl definească pe Dumnezeu și să vorbească de Dumnezeu, este asemenea șarpelui care îi dă sfaturi femeii (Gn 3,

4-5)? Și cine nu vede, citind urmarea relatării, că nelegiuirea lui Arie este asemănătoare cu rățacirea în care a antrenat-o pe femeie viclenia șarpelui? Cine nu ar fi cuprins de uluire în fața unor asemenea blasfemii? În ceea ce ne privește, inspirându-ne din dumnezeieștile Scripturi, proclamăm cu toată siguranța credința conformă cu pietatea și, ca pe o lămpă, o așezăm pe candelabru spunând: Fiul este, din natură, Fiu adevărat și autentic al Tatălui, propriu substanței acestuia; el este Înțelepciunea Monogenă și adevăratul și unicul Cuvânt al lui Dumnezeu; nu este nici o creatură, nici un lucru făcut, ci propriul născut din substanța Tatălui [CA I, 7-9].

Datorită lui Cristos, Înțelepciunea lui Dumnezeu, noi cunoaștem în mod real pe adevăratul Dumnezeu și natura sa. Cunoaștem, la fel, care este planul său cu omul. Astfel, mărturisim o credință monoteistă care se exprimă în pluralitatea persoanelor divine. Pe scurt, în Isus, noi cunoaștem istoria de iubire dintre Dumnezeu și om. Atanasie nu va înceta să demonstreze în toate scrierile lui contra arianismului că acea doctrină este absurdă și vrednică de ură pentru că implică negarea învățaturii fundamentale și a practicii bisericii. Dar, înainte de toate, acea doctrină se bazează pe o falsă hermeneutică biblică. De aceea, după ce a arătat pe scurt poziția teologică a lui Arie și cea din Niceea, Atanasie nu poate decât să-i chestioneze în continuare pe adversarii credinței niceene:

Cum este mai potrivit să spunem: „era”, sau „nu era”? „Dintotdeauna”, sau „înainte ca el să fie”? „Veșnic”, sau „începând cu momentul în care” și „de când”? „Adevărat”, sau „prin adopție, prin participare și după o simplă vedere a spiritului”? Să spunem despre el că este una dintre ființele în devenire, sau să îl unim cu Tatăl? Să spunem că este diferit de Tatăl după substanță, sau să spunem că este asemănător cu Tatăl și îi aparține în mod propriu? Să spunem că este o creatură, sau să spunem că, prin el, creaturile au fost făcute? Să afirmăm că el este Cuvântul Tatălui, sau să spunem că există un altul în afară de el, și că prin intermediul aceluia el a fost făcut, ca prin intermediul unei alte Înțelepciuni, și că el este numit Înțelepciunea lui Dumnezeu numai cu numele, dar a fost făcut participant la această Înțelepciune și inferior ei? [CA I, 9].

Obiectivul principal al episcopului din Alexandria este de a critica exegeza textelor biblice pe care o fac arienii spre a argumenta învățătura lor, și de a le opune propria exegeză a aceluiași texte. Așadar, el ajunge la concluzia că exegeza și învățătura lor sunt străine de revelația divină. Exemplul

cel mai tipic pentru o asemenea confruntare între exegezele atanasiene și ariene se observă în interpretarea versetului biblic care se situează în centrul polemicii ariene, Proverbe 8, 22, în care Înțelepciunea spune: *Domnul m-a creat ca început al căilor sale în vederea lucrărilor sale*. Exegeza acestui verset biblic, îi permite lui Atanasie să respingă din punct de vedere filosofic, teologic și dogmatic cea mai mare parte a supozițiilor doctrinei ariene despre Cuvânt, Înțelepciunea lui Dumnezeu. Conform episcopul nostru, confuzia ariană vine din faptul că arienii identifică „a fi născut” cu „a fi creat”, ceea ce Scriptura se ferește să o facă. De aceea, pentru a fi înțelese mai bine aceste texte în lumina revelației și a credinței proclamate de Biserică, Atanasie îi invită pe arieni să facă apel la relația Tatălui cu Fiul, ca fiind *coeterni și cocreatori*. Căci:

Dacă Dumnezeu crează și face prin el [Cuvântul], acesta nu este dintre lucrurile care sunt făcute și create, ci este mai curând Cuvântul lui Dumnezeu Creator, și, de asemenea, este cunoscut plecând de la lucrările Tatălui pe care le realizează el însuși, [...] Deci, cum poate el [Tatăl] să creeze prin intermediul lui, dacă el nu este Cuvântul și Înțelepciunea sa? Și, cum ar fi el Cuvântul și Înțelepciunea sa, dacă nu ar fi propriul născut din substanța lui, ci ar fi fost scos, el însuși, din neant? Și, dacă toate lucrurile sunt scoase din neant și sunt creaturi și, dacă, după ei, și Fiul este una dintre creaturi și unul dintre lucruri care, la un moment dat, nu exista, cum se face că el singur are puterea de a-l revela pe Tatăl și nu există nimeni altul decât el care să-l cunoască pe Tatăl? [CA II, 22.]

Versetul 22 din Proverbe 8 pe care se bazează întreaga învățătură doctrinală a arienilor, *are un sens corect* când este interpretat în funcție de întruparea Cuvântului în Noul Testament. Într-adevăr, sintagma *el m-a creat* îl face pe Atanasie să mărturisească substanța creată a Cuvântului și Înțelepciunii lui Dumnezeu în misterul Întrupării. Episcopul nostru înțelege acest verset biblic în sensul că Înțelepciunea lui Dumnezeu, prin care toate lucrurile au venit la existență, vorbește de trupul său asumat în momentul întrupării.

Ioan spune în mod just: *Cuvântul s-a făcut trup* (In 1, 14), în timp ce prin gura lui Solomon, Înțelepciunea spune despre ea însăși cu exactitate, nu: *Eu sunt o creatură*, ci doar: *Domnul m-a creat ca început al căilor sale în vederea lucrărilor sale*. Altfel spus: „Nu ca să fiu m-a

creat el, iar dintre trăsăturile creaturii, eu nu am nici începutul, nici venirea la existență” [CA II, 44⁸].

Atanasie, care era înainte de toate un om al Bisericii și un păstor devenit, prin forța împrejurărilor, un teolog polemic, a văzut că doctrina ariană era mult mai mult decât o învățătură eronată. Era o amenințare pentru credința Bisericii, pentru liturgia ei și pentru practica sacramentelor. De aceea, prin respingerea acestei doctrine, Atanasie vrea să-i facă pe arieni să înțeleagă că, dacă Fiul, Cuvântul și Înțelepciunea lui Dumnezeu ar fi o simplă creatură, Biserica ar greși să îl adore ca pe un Dumnezeu adevărat. La fel, dacă ar fi o creatură provenită *ex nihilo*, omul nu l-ar fi cunoscut niciodată cu adevărat pe Dumnezeu și nu ar fi putut niciodată să participe la viața intra-divină a Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt. Dar Isus Cristos este Înțelepciunea întrupată a lui Dumnezeu.

Imaginea lui Dumnezeu

În sfârșit, un ultim titlu cristologic atanasian ce reține atenția noastră este cel de Imagine a lui Dumnezeu. Isus Cristos este Cuvântul, Înțelepciunea și Imaginea perfectă a lui Dumnezeu invizibil. Înainte de literatura patristică, și chiar paulină, Filon din Alexandria vorbise, deja, de omul creat după imaginea lui Dumnezeu și el merge chiar până la a considera Cuvântul drept Imagine a lui Dumnezeu. Când Atanasie vrea să mediteze asupra titlului cristologic de Imagine în contextul dezbaterii ariene despre dumnezeirea lui Cristos și despre dogma Treimii divine, el este obligat să concilieze două tendințe: pe de o parte, fidelitatea față de revelație, fiind atent la mijloacele de expresie pe care textele biblice le aleg și, pe de altă parte, reflecția sintetizată și precizia stimulată de controversele ariene.

Noi nu pretindem să dăm o listă exhaustivă a tuturor pasajelor atanasiene în care el îi dă lui Cristos apelativul de Imagine a lui Dumnezeu⁹.

8 Hermeneutica biblică ne obligă să ținem cont de trei întrebări ca să elucidăm mai bine sensul pe care Duhul l-a inspirat hagiografului: cine este *persoana* care vorbește; despre ce vorbește ea; în care *text* al Bibliei. Este regula exegetică formulată în primul discurs *Impotriva arienilor*: „Așa cum se cuvine și este necesar să se facă pentru Sfânta Scriptură, așa trebuie să se arate aici, cu grijă, momentul la care se gândește Apostolul, ca și persoana și lucrul despre care scrie” (CA I, 54).

9 Pentru asta, putem să ne referim la cercetări complete și aprofundate, de exemplu: Régis Bernard, *L'Image de Dieu d'après saint Athanase*, Paris, Aubier, 1952, care face un tur

Ne limităm cercetarea la principalele aspecte din gândirea atanasiană despre Cristos Imagine a lui Dumnezeu în scrierile antiariene. Încă de la început, putem să semnalăm că în aceste scrieri episcopul de Alexandria, în paralel cu titlul cristologic de Imagine, folosește și alte titluri ca „Radiere” și corelativul său „Lumină”: „de asemenea, Cuvântul său este cel care este, și el este dintotdeauna cu Tatăl, ca radierea cu lumina” (CA II, 35), sau mai rar „Gloria”. Toate aceste titluri fac parte deja din tradiția teologică alexandrină și pot fi regăsite la Origene, Denys și Alexandru. Iată câteva afirmații simple și contextul lor teologic și doctrinal în opera atanasiană:

Cuvântul lui Dumnezeu nu este proferat, dacă putem vorbi astfel, nici nu este un zgomot de cuvinte; Fiul nu este actul de a comanda al Tatălui; ci, asemenea radiației ce emană din lumină, el este Născutul perfect provenit din Tatăl perfect; de aceea, el este Dumnezeu și Imagine a lui Dumnezeu [CA, II, 35].

Exemplul imaginii împăratului va face să se înțeleagă asta mai ușor. Căci, în imagine, există trăsăturile și forma împăratului și, în împărat, trăsăturile care sunt în imagine. Deci, asemănarea împăratului cu imaginea este perfectă, în așa fel încât cel care vede imaginea vede în ea pe împăratul, și invers, cel care îl vede pe împărat recunoaște că el este în imagine. [...]. Așadar, dat fiind că Fiul este imaginea Tatălui, trebuie în mod necesar să înțelegem că divinitatea proprie a Tatălui este însăși ființa Fiului [CA III, 5].

Vom vedea și mai clar absurditatea acestei erezii (ariene), dacă reflectăm asupra faptului că Fiul este Imaginea și Radierea Tatălui, ca și Amprenta și Adevărul său. Căci, dacă Lumina există, el îi este Imaginea și Radierea. Deci, în ce moment nu se vedea Tatăl pe el însuși în propria sa Imagine? Sau, în ce moment anunța el că nu este în ea, ca să îndrăznim a spune că această Imagine provenea din neant și că Tatăl nu se desfăta înainte ca Imaginea sa să vină la existență? Și, cum s-ar putea vedea pe sine într-o substanță creată și care ține de devenire, acela care este Lucrătorul și Creatorul? Căci, Imaginea trebuie să fie așa cum este Tatăl ei [CA, I, 20].

În aceste citate, putem remarca deja principiul fundamental al lui Atanasie referitor la concepția lui despre Cristos: în calitate de Imagine a lui Dumnezeu, el trebuie să fie așa cum este Tatăl său. Odată hotărât acest

principiu, episcopul nostru poate enumera atributele lui Cristos care nu sunt altele decât atributele Tatălui, așa cum o cere însuși numele de Imagine:

Ei bine, să analizăm, deci, care sunt atributele Tatălui, ca să vedem dacă Imaginea este într-adevăr a sa. Tatăl este veșnic, nemuritor, puternic, Lumină, Rege, Atotputernic, Dumnezeu, Domn, Creator și Lucrător. Toate acestea trebuie să se regăsească în Imagine, pentru ca, într-adevăr, cel care l-a văzut pe Fiul, să-l fi văzut pe Tatăl (In 14, 9). Dacă el nu este astfel, ci, așa cum o gândesc arienii, Fiul ține de devenire și nu este veșnic, el nu este acea Imagine veritabilă a Tatălui [CA, I, 21].

Deci, Fiul trebuie să fie veșnic și subzistent din toată veșnicia cu Tatăl, căci nu ne putem imagina vreun moment în care Tatăl să nu se fi putut desfăta în Imaginea sa. Aici, Atanasie se face ecoul predecesorului său, Alexandru, după care, dacă Imaginea lui Dumnezeu nu este veșnică, rezultă în mod necesar că cel a cărui Imagine este, nu este nici el veșnic, ceea ce este o reală absurditate atât pentru credința creștină, cât și pentru filosofie. Dar, arienii se opun acestei doctrine replicând: Cum putea Fiul să sufere moartea, el care din natură trebuia să fie lipsit de suferință și nemuritor? Atanasie răspunde că, în misterul Întrupării, el a luat asupra sa natura noastră suferitoare și muritoare ca să-l facă vizibil în ochii noștri pe Dumnezeu invizibil și milostiv a cărui Imagine adevărată este. Fiind adevărata Imagine a lui Dumnezeu, el a putut să ne reveleze adevărul despre Dumnezeu și să ne redea imaginea lui Dumnezeu pierdută în noi prin păcat:

Ce trebuia, deci, să facă Dumnezeu? Da, ce să facă, dacă nu să le reînnoiască ființa-după-Imagine, pentru ca astfel oamenii să-l poată recunoaște din nou? Dar cum s-ar putea face asta, dacă nu prin însăși prezența Imaginii lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru Isus Cristos? Prin oameni, acest lucru nu era realizabil, deoarece și ei au fost făcuți după Imagine; nici prin îngeri, căci nici măcar ei nu sunt Imagini. De aceea, a venit însuși Cuvântul lui Dumnezeu, ca să fie în măsură, el care este Imaginea Tatălui, să restaureze ființa-după-Imagine a oamenilor [DI, 54, 1].

Prin întrupare, el care este Imaginea lui Dumnezeu, a devenit unul dintre noi, creat după imaginea lui Dumnezeu pentru ca întreaga omenire să poată fi transformată prin el, în conformitate cu adevărata Imagine și să obțină cunoașterea adevăratului Dumnezeu. Cu partea sa dumnezeiască,

Isus Cristos este Imaginea lui Dumnezeu, cu partea umană, el a asumat un trup creat după imagine. Totuși, el nu încetează să fie ceea ce este dintotdeauna, Imaginea Tatălui. Devenind om, el nu a și-a pierdut puterea cosmică, nici existența veșnică lângă Dumnezeu, nici natura dumnezeiască. În conformitate cu spiritul de credință niceean, Atanasie nu ezită să folosească dubla semnificație a termenului *homoousios*: cu Tatăl, fiind de aceeași substanță ca și el, și cu oamenii, asumând în toate condiția noastră trupească. Așadar, el reproșează adesea arienilor că nu înțeleg ce este un adevărat Tată și un adevărat Fiu, o Lumină invizibilă și veșnică și Radierea ei invizibilă și veșnică, o Amprentă netrupească și o Imagine netrupească¹⁰. Putem rezuma gândirea lui Atanasie despre Cuvânt, Înțelepciune și Imagine a lui Dumnezeu, citând această frază din doctrina tradițională, pe care el o formulează în felul său:

Căci, învățătura semănată încă de la origini în fiecare suflet este următoarea: Dumnezeu are un Fiu, care este Cuvântul său, Înțelepciunea și Puterea sa, și acest Fiu este Imaginea și Radierea sa; consecința imediată este că, cel care este Născutul din substanța Tatălui, este dintotdeauna, este provenit din Tatăl, îi este asemănător și este veșnic; nu există nimic în toate acestea care să ne facă să ne gândim la o creatură, sau la o lucrare [CA III, 34].

Bibliografie selectivă:

- SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE: *Cuvânt împotriva Elinilor (Oratio Contra Gentes = CG)*. Tratat despre Întruparea Cuvântului (*De Incarnatione Verbi – DI*). Trei Cuvinte Împotriva Arienilor (*Contra Arianos = CA*), București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2010.
- DÎNCĂ, Lucian, *Cristos și misterul Sfintei Treimi în scrierile Sfântului Atanasie episcop de Alexandria*, Târgu-Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2015.
- KANNENGIESSER, Charles, *Le Verbe de Dieu selon Athanase d’Alexandrie*, colecția „Jésus et Jésus Christ”. nr. 45, Paris, Desclée, 1990.
- ANATOLIOS, Khaled, *Athanasius. The Coherence of his Thought*, London and New-York, Routledge Early Church Monographs, 1998.

¹⁰ Totuși, trebuie așteptat conciliul din Calcedonia, care va da un loc amplu clarificării dublei naturi, divine și umane, a lui Cristos. Vezi André-Jean Festugière, *Éphèse et Chalcedoine. Actes des conciles*, Paris, Beauchesne, 1982, pp. 669-895.

- ✦ KANNENGISSER, Charles, *Athanase d'Alexandrie évêque et écrivain. Une lecture des traités Contre les Ariens*, Paris, Beauchesne, 1983.
- ✦ CWYNN, David M., *Athanasius of Alexandria: Bishop, Theologian, Ascetic, Father*, Oxford, Oxford University Press, 2012.
- ✦ ANATOLIOS, Khaled, *Athanasius: the Early Church Fathers*, London and New-York, Routledge, 2004.